näol said siirdumisel määravaks: Riia oru rusukuhikut mööda orgu laskuv tee kasutas Taaramäe-alust kalde kõrglammi veerulähedast kõrgemat osa, pöördus sealt Laia uuli ja praeguse Botaanika-aia kohal asuvale lammisaarele, mis küündis jõekalda lähedale, ja siirdus teispool jõge Meltsiveski tiigi (paisutatud tolleaegse oja) kõrval lebavale rusukuhikule ja tõusis Jüri lisaorgu mööda ürgoru kirdepervele. Seega on ürgeline sillakoht Tartus praegune Vabadussild

— 1923. a. mahapõlenud puusilla asemele 1924.—1926. a. uut betoonsilda ehitades satuti jõe põhjas kolme eelmise silla jäänuseile, milledest vanim oli täiesti primitiivne —

ja ürgelist teestikku peegeldavad praeguse linna peamise liiklemistelje sugemed: Riia / Võru > Riia — Promenaadi uul ühelt ning Lai uul — Vabadussild — Narva uul teiselt poolt (vt. planigrammid VIII ja XL).

II. Muinasvormid [1]).

Muinasvormid ja perveasula. Mademekoht ja kaitsemotiiv oli see, mis lõi Tartu kohale esimese asula. Looduslikult eraldatud ja strateegiliselt muistsel ajal kergesti kaitstav ürgoru pervest suiduv Taaramägi soodustas antud paiga valikut maarahva kindluse-maalinna ja ohvripaiga asemeks. Muinasvormiks, mis arvatavasti tollest ajast säilinud, on praegusel Toomimäel asuv kerajas kaheõnaraline punav ohvrikivi — kristalliinne ulgukivi.

Milline asula seisaks me silme ees tänapäeval, kui oleks — olenedes vaid looduslikest tingimusist — kõik aeg toiminud meie esivanemate hool ja looming! Ent asula kujunemiskäiku ei määra vaid loodustingimused, kohalise rahvastiku kodukultuur ja selle arenemine, vaid ka antud paiga ja rahvastiku laiemaulatuslik suhtlemine naabrialadesse ning võõraskultuuride mõjuavaldused, lühidalt — politiliskultuuriline asend.

Võrdlemisi füsiogeograafilisega on politilis-geograafiline asend kaugelt rutemini muutlikum. Siiski on ajaloolise sündmustiku ja liikumiste keerus tunnetatavad ka püsivamad ruumilised jooned ning mõjuavaldused. Viimase aastatuhande jooksul on neist tähtsamaid ning selgejoonelisemaid olnud varjaagi piiriala (Pencki järele: der warägische Grenzsaum) Vana-Euroopa ehk Lääne ja Ida-Euroopa Sarmaatia ehk Suur-Siberi vahel, selles mõttes, nagu seda Sieger on kinnistanud, mis, ulatudes Läänemere rannikumailt üle slaavi ja madjari väikerahva, sihib Mustale ja Vahemerele. See on suurte rahvaste vaheline vööt, kus rea väikerahvaste olelemist on määranud enamasti võitlus Euraasia suure Lääne-poolsaare sisepiiri pärast, võitlus maa-alade, ruumi pärast: ühtedele tagamaa, turgude, teistele — merelepääsu ja vallutamistungi tõttu, neile endile aga võitluseks iseolemise pärast. Tartu sellesse piirivöötesse kuulumine ei ole huvitav mitte üksi ajalooliselt ega geopolitiliselt, vaid ka ümbruseteaduslikult — sest et ta mitmeti tingib ja seletab maadeteaduslikkude objektide tänapäevast nägu. Idast tulev slaavilise Sarmaatia ekspansioon oli see, mis esmakordselt hävitas muistse maalinna ja asutas lühikeseks ajaks Jurjevi; germaanilise Lääne levimistung oli see, mis oma ülevõimuga lämmatas Eesti iseseisvuse ja vallutas Tartu. Oli ju saksa rahva ülerahvastus XII—XIII sajandini sedavõrt suur, et sellest piisas ulatuslikkude ida-alade vallutamiseks, isegi koloniseerimiseks või vähemalt linnade täitmiseks (125). Saksa kolonisatsiooni esimene periood ei tunne veel pärislinnu

1) Vrdl. selle osa juurde O. Freymuthi artiklit „Tartu välisilme kujunemine" käesoleva teose ajaloolise osa alul.

Tartu, lk. 359